

М.О. Шульга,
д-р соціол. наук, професор

М.О. Shul'ga,
Doctor of Sociol. Sci., Professor

МОВНІ РЕАЛІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Abstract. The results of the sociological study (which was performed by the Institute of Sociology of the NAS of Ukraine in May of 2007) of the functioning of languages in the Ukrainian society are analyzed. The author indicates the complexity and acuteness of this socio-cultural phenomenon and warns against any voluntaristic measures of the state in this sphere.

В останні два десятиріччя в Україні в центрі суспільної уваги знаходяться мовні питання. Тема мови загострилася в суспільній свідомості в кінці 80-х рр. минулого сторіччя. Вона виникла як ідея відродження української мови і була розвинута багатьма письменниками, вченими, діячами культури, широко підхоплена засобами масової інформації. На основі цієї ідеї виник ряд суспільних організацій, що ставили за мету затвердження української мови в статусі державної, розширення сфер її застосування, обов'язкове вивчення в дитячих садках і школі і т. д. У свою чергу представники багатьох національних меншин звертали увагу на стан їх рідних мов і культур, висували проекти їх відродження. В результаті цієї активності Верховною Радою України були прийняті закони про мови і про мовні меншини, Україна приєдналася до ряду міжнародних договорів, що захищають мови, культуру і традиції всіх народів, що проживають в країні. Під впливом як нових правових актів, так і всього суспільно-політичного устрою держави, що докорінно змінився, за два десятиріччя відбулися істотні зміни в духовно-культурному житті, у тому числі і в мовній сфері. Проте соціально-культурні процеси, по-перше, протікають не такими швидкими темпами, як життя особистості, а, по-друге, маючи власну логіку розвитку, вони змінюються не завжди так, як це замислюють соціальні і політичні суб'єкти духовно-культурних проектів, у тому числі і держава. Наприклад, незважаючи на великі зусилля з боку державних органів, громадських організацій щодо підвищення авторитету і розповсюдження української мови в період між Всесоюзним переписом 1989 року і Всеукраїнським переписом 2001 року чисельність українців, які назвали рідною мовою російську, збільшилася, практично, на 1 млн. – з 4 млн. 579 тис. до 5 млн. 556 тис.

Як державні органи, так і державні діячі висунули за ці роки безліч ініціатив: рішуче скорочення викладання російською мовою в навчальних закладах всіх рівнів, скорочення російських театрів, скорочення радіомовлення російською мовою, зміна українського правопису, перехід судочинства на українську мову, заборона демонстрації кінофільмів російською мовою й ін. Частина з них померла у зародку, частина реалізована в повну силу, частина гостро дискутується в суспільстві сьогодні.

В результаті цього багато людей з різних причин не задоволено тим, в якому стані знаходиться мовна сфера українського суспільства. Ця незадоволеність виявляється в різних формах: одні вважають, що в суспільстві нічого не міняється і треба негайно все ламати, переробляти, карати, інші критикують, що все йде дуже швидко і не в той бік, треті переконують, що у нас не існує жодних мовних проблем і ця тема надумана політиками.

Для того щоб не піддаватися поточним настроям, треба перш за все досконально розібратися в тому, в якому ж реальному стані перебуває мовна сфера українського суспільства і, спираючись на практику, факти, а не на фантазії та ілюзії, з урахуванням знання закономірностей розвитку соціокультурних процесів, будувати моделі перетворень, пропонувати рішення в такій тонкій і складній сфері, як мовна.

З метою з'ясування ряду питань, пов'язаних з функціонуванням мов в українському суспільстві, у травні 2007 р. Інститут соціології НАН України провів емпіричне дослідження¹. Результати цього дослідження і пропонуються нижче.

Мовна компетентність особистості

Аналіз мовної ситуації в країні, очевидно, логічно почати з фіксації стану знання, володіння населенням мовами. Найбільш поширеними в Україні мовами є українська і російська. Перевірку рівня знання населенням саме цих мов, тобто їх мовну компетентність, очевидно, і слід зробити в першу чергу.

Мовна компетентність особистості – це сукупність її мовних знань, умінь і навичок, а також способів мовної діяльності: сприйняття, розуміння і створення повідомлення (тексту), повного і точного виразу думки певною природною мовою в усній і письмовій формах. Рівень мовної компетентності особи відображає якість володіння мовою.

Людина може засвоювати мову в процесі соціалізації, знаходячись у відповідному мовному середовищі, і може цілеспрямовано її вивчати в процесі навчання. Рідну мову людина опановує, як правило, спонтанно, переймаючи її від дорослих, а другу (іноді і третю) мову вона опановує в процесі навчання. Проте достатньо поширені випадки, коли людина з дитинства засвоює дві мови (якщо у батьків різні рідні мови, якщо мова сім'ї відрізняється від мови вулиці, дитячого садка, школи і т.п.). Ступінь якості володіння мовою називається рівнем мовної компетентності особи. Щонайвищий рівень мовної компетентності особа проявляє у сфері рідної мови. Тобто рідна мова – це не вияв емоційної схильності самої особистості чи того, хто оцінює її мову якимись позамовними критеріями (у тому числі через категорії патріотизму, відданості рідній землі тощо), а факт прояву найвищої мовної компетентності особистості. Якщо іншою мовою особа володіє гірше, то її визначають як другу мову. Про дві мови звичайно говорять, коли в суспільстві в цілому або в його

¹ Дослідження репрезентативне для всього населення України старше 18 років за статтю, віком, регіоном проживання, типом поселення та освітою. Випадкова, триступінчаста вибірка складає 1800 чоловік. Статистична помилка дорівнює 2,5%.

окремих регіонах, в різних соціальних групах, середовищах широко використовується окрім однієї мови, яка багато для кого є рідною, ще й інша мова, яку теж багато хто знає. Цим друга мова відрізняється від іноземної мови. Остання означає мову, яка живе, широко функціонує за межами даної країни. Якщо ж особа в рівній мірі вільно володіє двома мовами, тоді говорять про збалансований білінгвізм.

Залежно від рівня мовної компетентності існують її різні класифікації. Для фіксації рівнів компетентності жителів України за мовою ми застосували п'ятичленну класифікацію: 1) “можу вільно говорити, читати і писати цією мовою”; 2) “можу вільно читати і писати, але маю проблеми при розмові”; 3) “можу вільно читати цією мовою, але не пишу і не розмовляю”; 4) “в основному розумію цю мову, але при розмові і при читанні маю певні проблеми”; 5) “практично не розумію цієї мови”. Ця класифікація була застосована в нашому соціологічному опитуванні.

У дослідженні було поставлено запитання: “Якою мірою Ви володієте такими мовами, як українська?” Відповіді, які дали респонденти, свідчать, що українською мовою можуть читати, писати і говорити 71% дорослого населення. Це стосується всього населення. Якщо ж окремо виділити українців і росіян, то вільно можуть читати, писати і говорити українською перших 82% і других 30%. Тобто кожних вісім з десяти українців і кожний третій з росіян досконало володіють державною мовою (див. табл. 1).

Таблиця 1

Рівень знання населенням України української мови, %

Можу вільно говорити, читати і писати цією мовою	71
Можу вільно читати і писати, але маю проблеми при розмові	14
Можу вільно читати цією мовою, але не пишу і не розмовляю	7
В основному розумію цю мову, але в розмові і в читанні маю певні проблеми	7
Практично не розумію цієї мови	2

Це пояснюється не тільки спорідненістю української і російської мов, але й тим, що дитинство переважної частини населення пройшло в Україні, люди виростили, пройшли соціалізацію тут. Таких, за даними нашого опитування, налічується 92%. А це означає, що навіть вихідці з неукраїномовних сімей проживали в суспільному середовищі, де з дитинства чули українську мову або вивчали її в школі, принаймні, як предмет, у тому числі й ті, хто вчився в школі не з українською мовою навчання. Тобто для них українська мова була елементом їхніх життєвих обставин, вона фоново звучала в середовищі проживання, вона була мовою їхніх родичів, друзів, сусідів, колег, однолітків.

Про це свідчить більш високий відсоток росіян, які досконало володіють українською мовою, залежно від регіону, де проходили перші 15 років їх життя і де була більш поширена українська мова. Для тих росіян, чиє дитинство пройшло в Західній Україні, ми не можемо навести таких даних. Причиною цього є те, що в нашу вибірку потрапило лише 2% таких респондентів. А респондентів, які формувалися до 15 років в Центральній Україні, у вибірку потрапила достатня кількість. Кількість росіян – вихідців з цього регіону, які можуть вільно читати, писати і говорити українською, досягає 50%. А частка росіян – вихідців з Південно-Східної України, які досконало володіють українською, дорівнює 34%.

Від цих росіян відрізняються ті, чиє дитинство минуло в Росії. Серед них лише 16% вільно володіють українською мовою.

Кількість громадян, чиє дитинство не пов'язано з нашою країною, доволі незначна. Особи, чиє дитинство (до 15 років) минуло поза межами України, складають 8%. З них проживали в Росії – 5%, в інших союзних республіках – 2%, поза межами СРСР – 1%.

Повертаючись до питання рівня знання респондентами української мови, відзначимо, що на другому рівні знання мови, тобто на тому, коли вони можуть вільно читати і писати українською, але мають проблеми з усним використанням мови, знаходиться 14% опитаних. Серед українців на такому рівні знають українську мову 11% і серед росіян 23% опитаних.

Наступний ступінь мовної компетентності представляють 7% респондентів, які також розуміють українську мову, читають українською, але не вміють писати і говорити нею. Такий рівень знання української властивий 3,5% українців і 19% росіян.

Такою же за обсягом, тобто 7%, є і та група людей, які в основному розуміють українську мову, але в усному спілкуванні і в читанні мають певні проблеми. На такому рівні знають українську мову 22% росіян і 3% українців. Таких же людей, які практично не розуміють української мови, в країні налічується близько 2%, у тому числі 6% росіян. До речі, людей інших національностей, що не розуміють української, навіть менше, ніж росіян, – 5%. Але знають українську мову на вищому рівні 33% людей іншого етнічного походження.

Вікові групи за рівнем знання української мови помітно не відрізняються. Але трохи краще українською мовою володіє молодь у віці до 30 років. Так, якщо серед молоді частина тих, хто може читати, писати і говорити, складає 72%, то у віковій когорті, старшій 55 років – 68%. Правда, перший рівень знання української в середній віковій групі такий же, як і у молоді – 72%. Але другий рівень знання найбільший у молоді – 16%, у середньої вікової групи – 14% і у старшої вікової групи – 12%.

Аналіз рівня знання української мови серед вікових груп українців і росіян показав, що вікові групи українців майже не відрізняються за цим показником, а ось серед вікових груп росіян такі відмінності помітні. Найбільше тих, хто вільно володіє українською мовою, є серед росіян середнього віку – 36%. На другому місці стоїть молодь до 30 років – 31%. І найменше тих, хто вільно володіє українською

мовою, серед росіян у віці старше 55 років – 21%. На другому рівні знання української мови найбільше росіян у віці до 30 років – 27%, майже стільки ж осіб середньої вікової групи – 25%, і 18% людей старшої вікової групи.

У групі росіян, які практично не розуміють української мови, 9% складають люди старшого віку, 7% – молодь і 4% – люди середнього віку.

Значними є відмінності в знанні української мови в залежності від регіону мешкання респондентів². Двома крайніми полюсами є Захід країни, де вільно володіють українською мовою 93% жителів, і Південь, де на такому рівні знають державну мову лише 48% жителів. Між ними знаходяться Центр країни з 84% респондентів, що знають українську мову на найвищому рівні, і Схід – з 57%. Але це не значить, що в якійсь з частин країни є серйозні проблеми з розумінням української мови. Найбільше таких, хто практично не розуміє державної мови, на Півдні – 5%, на Сході – 2% опитаних. Якщо проаналізувати, хто ці люди за національністю, то виявиться, що 12% з них – це росіяни, що проживають на Півдні і, за їхньою самооцінкою, практично не розуміють української мови. Це найзначніша у всій країні група, для якої комунікація українською мовою є проблемою. Другою такою групою є росіяни Сходу країни, 5% яких також практично не розуміють української мови. Що ж до людей інших національностей, то побудова нашої вибірки не дозволяє робити будь-які висновки щодо цієї групи. Річ у тому, що в Західному регіоні у вибірку потрапили лише 11 осіб інших національностей, у Центрі – 4, на Сході – 9 і на Півдні – 15. До того ж, вони володіють українською мовою на різних рівнях і в кожній групі за рівнем знання мови у відповідному регіоні їх налічується всього по 2–3 особи, щодо яких некоректно робити якісь узагальнення.

На Заході і в Центрі практично немає людей, які б мали проблеми з розумінням української мови.

Існують помітні відмінності в знанні української мови між жителями різних типів поселень. Краще всього її знають у селах. Там 83% жителів можуть читати, писати і говорити українською. До цього наближаються і кияни. З них 79% заявляють про вільне володіння українською мовою. Достатньо високим є рівень знання державної мови у жителів невеликих міст – 69% з них читають, пишуть і говорять українською. Найнижчий цей показник у жителів великих міст (з населенням більше 250 тис. осіб) – 59%. У великих містах найбільше тих, хто практично не розуміє української мови, – 3%.

Цікавим є питання щодо кореляції освітнього рівня осіб з їх знанням української мови. Проте пошук зв'язку знання української мови з рівнем освіти респондентів не дав результатів. Вільно володіють українською, практично, в рівній мірі всі освітні групи – від групи респондентів з початковою до групи з повною вищою освітою.

² При аналізі отриманого в процесі емпіричного дослідження матеріалу всю територію України ми розділили на чотири регіони: Схід – Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Сумська, Харківська області; Центр – м. Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Черкаська, Чернігівська області; Південь – Автономна Республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області; Захід – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька і Чернівецька області.

Показник вільного володіння українською мовою серед усіх освітніх груп (початкова і неповна середня; загальна середня; середня спеціальна; перший ступінь вищої; повна вища) коливається в межах 68–73%.

Якщо розглянути рівень знання української мови через призму етнічного походження респондентів, то виявиться, що 82% українців вільно володіють українською мовою, ще 11% читають і пишуть українською, але мають певні труднощі з усним спілкуванням українською, а ще 6% українців розуміють державну мову, але лише на рівні усного сприйняття.

Серед росіян рівень знання української мови гірший. 30% з них вільно володіють українською, 23% читають і пишуть, але мають труднощі з усним спілкуванням, 19% розуміють українську і читають на ній, ще 22% росіян в основному розуміють українську мову і лише 6% практично не розуміють української.

Люди інших національностей (окрім українців і росіян) достатньо високо самооцінюють рівень знання української мови. 33% з них вільно володіють українською мовою, 18% достатньо добре знають її – читають і пишуть нею, 23% розуміють українську і читають нею, 21% в основному розуміють українську мову, 5% практично не розуміють її.

Таким чином, українську мову достатньо добре знають в різних типах населених пунктів, у вікових і освітніх групах. Хоча слід звернути увагу на необхідність підвищення рівня її знання на Південному Сході країни, а також росіянами і людьми іншого етнічного походження. З огляду на те, що всі школярі тепер повноцінно вивчають українську мову, можна впевнено прогнозувати, що рівень знання її населенням зростатиме.

А який же рівень компетентності населення України у російській мові? На запитання: “Якою мірою Ви володієте такою мовою, як російська?” відповіді розподілилися таким чином (див. табл. 2):

Таблиця 2

Рівень знання населенням України російської мови, %

Можу вільно говорити, читати і писати цією мовою	79%
Можу вільно читати і писати, але маю проблеми при розмові	13%
Можу вільно читати цією мовою, але не пишу і не розмовляю	4,5%
В основному розумію цю мову, але при розмові і при читанні маю певні проблеми	2%
Практично не розумію цієї мови	1%

Найбільше людей з високим рівнем знання російської мови в середній віковій категорії (від 30 до 55 років). Серед них таких налічується 83%. У наймолодшій віковій групі вільно володіють російською 78% опитаних. Серед людей старшого віку знавців російської мови такого рівня – 73%.

У регіональному розрізі більше всього людей, що вільно володіють російською, проживає на Сході України – там 91% опитаних уміють читати, писати і говорити російською. 7% жителів цієї частини України можуть читати і писати російською, але мають проблеми у розмовній формі спілкування. Таких, хто не знає російської мови, на Сході практично немає. Майже такий же рівень володіння російською і на Півдні. Там 89% респондентів відповіли, що вільно володіють російською мовою, для 8% з них існують певні труднощі при усному спілкуванні.

Жителі центральної частини України засвідчують також високий рівень знання російської мови – 76% опитаних відзначили вищий ступінь її знання. Незначною є частина тих, хто практично не розуміє російської, – менше половини відсотка. Читають і пишуть російською тут 17% респондентів.

На Заході країни більше половини опитаних, а саме 55%, вільно володіють російською мовою. Ще майже четверть людей (24%) вільно читають і пишуть цією мовою, але мають труднощі в усному спілкуванні. Таких, хто зовсім не знає російської мови, тут налічується 2%.

Серед поселенських структур найменше тих, хто володіє російською в повному обсязі, на селі. У селах вільно володіють російською 63% жителів, в невеликих містах – 83%, у великих містах – 88%, а в Києві – 92%. Втім не можна сказати, що в селі багато людей погано володіють російською. Там ще 23% жителів читають і пишуть російською, але вони не мають регулярної практики усного спілкування нею. У Києві не зафіксовано такого, щоб хтось не розумів російської мови. У столиці навіть не були зафіксовані респонденти, які б відповіли, що вони “в основному розуміють цю мову, але при розмові і при читанні мають певні проблеми”. У всіх опитаних киян рівень знання російської не нижче відповіді: “Можу вільно читати цією мовою, але не пишу і не розмовляю”. Та й останніх налічується всього лише 3%.

Серед етнічних груп українського суспільства рівень знання російської мови є високим. 96% росіян заявили, що вони вільно володіють російською мовою, 4% з них мають труднощі в усному спілкуванні.

Високий рівень знання російської виявляють українці. 75% з них вважають, що вільно володіють російською мовою. До них примикають ще 16%, які читають і пишуть російською, але мають проблеми при усному спілкуванні. 1% українців відповіли, що практично не розуміють російської мови.

Люди інших національностей також добре володіють російською мовою. З них вільно володіють нею 82%, читають і пишуть російською – 15%.

Прийнято розрізняти мовну компетентність і лінгвістичну компетентність. Мовна компетентність, залежно від її якості, може бути з високою і з низькою лінгвістичною компетентністю. Спонтанне оволодіння мовою автоматично не забезпечує особу лінгвістичною компетентністю. Навіть рідну мову необхідно вивчати для того, щоб мати цілісне уявлення про неї як систему, про її структуру, граматичну

будову, функції, норми вживання мовних форм і т. п. Лінгвістичні знання, уміння і навички освоюються особистістю в школі, в процесі вивчення курсу рідної мови. Але якщо особистість у школі вивчає не рідну мову, то хоча вона і компетентна в рідній мові, але компетентна специфічно – неокультурено, без знання норм, на побутовому рівні. В такому становищі опиняються багато людей, особливо міські жителі України, де в сім'ях говорять російською, а навчання ведеться українською мовою. Для осіб з рідною російською мовою ситуація ускладнюється тим, що вони повноцінно вивчають у школі близькоспоріднену українську мову, але дуже мало вивчають рідну мову. Внаслідок цього формується специфічна мовна особистість – вона володіє лінгвістичною компетентністю в іншій мові і має низький рівень компетентності в рідній мові. На практиці це виявляється в тому, що особистість плутає російські і українські слова, будує неправильні мовні конструкції, тобто говорить на “суржику”. Вихід з цієї ситуації відомий – збалансоване, глибоке вивчення в школі обох мов – і української, і російської. Хоча причини існування “суржику” значно ширші, ніж вказана.

Рідна мова

Одним із складних питань, пов'язаних з визначенням мовних груп, реального обсягу кожної з них в суспільстві, інших змістовних характеристик лінгвістичних спільнот є питання, що таке рідна мова. Воно не складне для одноетнічних і одномовних культур та суспільств. У громадян таких суспільств, як правило, збігаються етнічне походження і рідна мова. Щоправда, у зв'язку з глобалізацією, розповсюдженням міграційних процесів таких суспільств стає все менше. Не таким вже й складним є питання про рідну мову для поліетнічних і багатомовних суспільств, якщо мови, якими там говорять, є істотно відмінними в лінгвістичному плані, тобто належать до різних мовних груп, або навіть і до однієї, але є достатньо дистанційованими одна від одної. У такому разі перехід людини з однієї мовної групи в іншу є достатньо складним процесом. У подібних мовних ситуаціях особа достатньо чітко ідентифікує свою рідну мову.

Значно складніше відповідати на це питання в багатомовних суспільствах з близькоспорідненими мовами, як це має місце в Україні. Найпоширенішими мовами тут є українська і російська. Багато людей володіють обома мовами, і вони достатньо легко переходять з однієї на іншу, а переважне число людей чудово розуміють обидві мови. Слід сказати, що в таких умовах проголошення певної мови рідною нерідко відбувається з кон'юнктурних міркувань або під впливом групового конформізму.

На побутовому рівні питання про рідну мову викликає певні труднощі. Це зв'язано з тим, що в буденному житті люди по-різному уявляють, що таке рідна мова. Поширеною є думка, що рідна мова – це мова свого народу, тобто тієї етнічної групи, з якою людина ідентифікує себе. У зв'язку із цим і виникають думки, що людина не знає своєї рідної мови, що їй треба вивчити свою рідну мову і т.п. Проте таке розуміння рідної мови не поділяється фахівцями. Адже далеко не завжди, особливо в сучасному світі, мова етносу, до якого належить людина, і мова, якою вона говорить, збігаються. Тому і розрізняють як окремі групи в суспільстві – етнічні і мовні.

Іноді рідну мову ототожнюють з тією мовою, якою в дитинстві почала говорити людина. Її називають материнською. Проте і в даному випадку виникають сумніви в точності такого визначення. По-перше, з різних причин людина може почати говорити не тією мовою, якою говорить її мати (людина може говорити мовою бабусі, у якої вона виховувалася і мова якої не збігається з мовою матері; людину може виховувати няня, яка говорить з дитиною іншою мовою, ніж мати; дитина може виховуватися в дитячій установі, в якій використовується інша мова, ніж у матері і т. п.). По-друге, людина може почати говорити однією мовою, але в дитинстві у неї може змінитися життєва ситуація, і кінцева мовна соціалізація завершиться іншою мовою.

Нерідко з рідною мовою ототожнюють ту мову, яку людина використовує найбільше протягом певного часу, скажімо, протягом доби. Проте і таке тлумачення небездоганне, оскільки цілком можливо, що вона через соціальні обставини вимушена говорити велику частину часу якоюсь іншою мовою, а не своєю рідною.

Нарешті, рідну мову визначають як ту мову, якою людина може якнайповніше і вільно висловлювати свої думки, найбільш глибоко розкрити себе як мовляча і мисляча особа, проявити щонайвищу мовну компетентність. Саме останнє визначення поняття рідної мови, вважаємо, є найбільш теоретично обґрунтованим і плідним для вивчення різних мовних ситуацій, які складаються в суспільстві.

У буденному житті розкид думок відносно рідної мови величезний. В емпіричному дослідженні, яке було проведене в кінці в 2003 р. під керівництвом доктора соціологічних наук О.І. Вишняка і члена-кореспондента НАН України В.Б. Євтуха³, у респондентів запитали: “Як Ви вважаєте, що таке рідна мова?” Відповіді на це запитання представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Відповіді на запитання “Що таке рідна мова” %

Це мова національності, до якої я належу	42
Це мова, якою говорили мої батьки	23
Це мова, якою я думаю і можу вільно спілкуватися	27
Це мова, якою я говорю частіше за все	3
Інше	1
Важко відповісти	4

³ Див. примітку 1.

Як бачимо, найбільше опитаних відповіло, що рідна мова – “це мова національності, до якої я належу”, – 42%. В українських реаліях сьогодні це найпоширеніша думка. Воно посилюється тим, що в ЗМІ представлена головним чином така ж точка зору. Ще 23% відповіли, що “це мова, якою розмовляли мої батьки”. А в теоретичному плані правильну відповідь, що “це мова, якою я думаю і можу вільно спілкуватися”, дали тільки 27%. Ще 3% відповіли, що “це мова, якою я розмовляю частіше за все”.

У відповідях на це запитання є великі розбіжності між респондентами різного етнічного походження (див. табл. 4).

Таблиця 4

**Відповіді представників різних етнічних груп на запитання
“Що таке рідна мова”, %**

Варіанти відповідей	Етнічні групи						
	українці	росіяни	кримські татари	поляки	угорці	євреї	цигани
Це мова національності, до якої я належу	57	30	42,5	47	41,5	37	40
Це мова, якою говорили мої батьки	13	13	40	24	33	15,5	23
Це мова, якою я думаю і можу вільно спілкуватися	25	53	16,5	20	16	30,5	32
Це мова, якою я говорю частіше за все	4	3	0,5	6	2,5	3	0,5
Інше	1	0	0	2	0,5	0,5	0,5
Важко відповісти	0	0,5	0,5	0,5	6,5	13,5	4

Великий розкид думок серед представників етнічних груп свідчить про те, що в кожному етнічному середовищі існує своє превалююче уявлення про рідну мову, яке залежить від суспільних умов існування цієї групи, ступеня задоволеності її запитів, у тому числі і соціокультурних. Так, серед тих, хто рідною мовою вважає мову своєї національності, – 57% українців і лише 30% росіян. А серед тих, хто рідною мовою вважає мову, якою людина думає і може вільно спілкуватися, – 25% українців і 53% – росіян.

З цих відповідей випливає ряд важливих висновків. По-перше, це те, що постановка в анкеті переписів населення питання: “Яка Ваша рідна мова?” навряд чи служить надійним науковим засобом для виділення в суспільстві мовних груп, оскільки люди вкладають у нього різне значення. По-друге, на основі відповідей на запитання, що розуміється людьми по-різному, робляться висновки про наявність і величину мовних груп. Мовна структура суспільства (визначена таким чином) потім кладеться в основу державної мовної політики, а також приймається державою в основу

міжнародних зобов'язань із захисту прав мовних груп, як це було при ратифікації Верховною Радою України Європейській хартії регіональних мов або мов меншин.

Ясна річ, що побудована на такому ненадійному мовному діагнозі політика, навряд чи буде ефективною і навряд чи сприятиме консолідації суспільства.

У зв'язку із цим, ми вважаємо, що дуже змістовними і важливими для діагностики мовної компетентності населення, виділення мовних груп в суспільстві, є відповіді на питання “Якою мовою Ви думаєте в повсякденному житті?”, яке було поставлене в нашому дослідженні (див. табл. 5). Відповіді на це запитання меншою мірою зв'язуються респондентами зі своїм етнічним походженням, а відображають інструментальний бік їхньої мовної поведінки.

Як виявилось, виключно українською мовою думає 29% опитаних і 35% думає виключно російською мовою. 9% респондентів думає переважно українською, але зрідка і російською, а 11% опитаних думає переважно російською, але зрідка і українською. І між цими групами знаходиться група, що думає змішаною мовою, в якій вживаються як українські, так і російські слова. Ця група складає 16% опитаних. Таким чином, мовна картина в Україні з точки зору, якою мовою думає населення, виглядає майже симетричною – україномовно-російськомовною. Невеликий перекис існує у бік російської мови.

Таблиця 5

Мова, якою думають респонденти в повсякденному житті, %

Виключно українською	29
Переважно українською, але зрідка і російською	9
Змішаною мовою, в якій вживаються як українські, так і російські слова	16
Переважно російською, але зрідка і українською	11
Виключно російською	35
Іншою мовою	1

Відповіді на запитання: “Якою мовою Ви думаєте в повсякденному житті?” істотно відрізняються від відповідей на запитання: “Яка Ваша рідна мова?” (див. табл. 6), поставлене в тому ж дослідженні.

Таблиця 6

Рідна мова респондентів, %

Українська	61
Російська	38
Інша	1

Можна обґрунтовано припустити, що відповіді на останнє запитання, через різне розуміння, що таке рідна мова, менш достовірно відображають мовну поведінку населення. Дійсно, якщо проаналізувати, яку мову респонденти назвали рідною і якою мовою вони думають, то виявиться, що далеко не у всіх з них рідна мова і мова, якою вони думають, збігаються (див. табл. 7).

Таблиця 7

Рідна мова і мова, якою думають респонденти, %

Мова, якою думають	Рідна мова		
	Українська	Російська	Інша мова
Виключно українською	48	1	12
Переважно українською, але іноді і російською	13	1	4
Змішаною мовою, в якій використовуються як українські, так і російські слова	21	7	12
Переважно російською, але іноді і українською	9	14	8
Виключно російською	8	77	52
Іншою мовою	0,6	0,3	12

Виявляється, що серед тих респондентів, хто назвав своєю рідною мовою українську, виключно українською мислить лише 48%, тобто менше половини. Ще 13% респондентів думають переважно українською, але зрідка і російською. Тих, хто заявив, що вони мислять “переважно російською, але зрідка і українською”, в нашому дослідженні серед осіб з рідною українською мовою – 9%. А серед тих, хто ідентифікує свою рідну мову як українську, 8%, взагалі думають виключно російською.

Серед тих, хто вважає своєю рідною мовою російську, переважна більшість (77%) мислить російською мовою. І серед них знаходиться менше людей, які піддані впливу “суржик”. Таких, хто думає змішаною мовою, серед осіб з рідною російською мовою, в нашому дослідженні виявилось 7%.

Серед тих, у кого рідна мова інша, ніж українська і російська, 12% заявили, що вони говорять змішаною мовою, в якій вживаються як українські, так і російські слова. Отже, “суржик” втягує в своє поле не тільки українців і росіян, але і людей інших національностей.

З погляду перспектив розвитку мовних процесів в країні дуже важливо з’ясувати, які існують відмінності в мові, якою думають, серед вікових груп. Мовна ситуація, яка склалася серед вікових груп на сьогодні, показує, що російська мова займає

міцні позиції серед молоді. Виключно українською мовою думають 22%, а виключно російською – 40% опитаних у віці до 30 років (див. табл. 8). Тобто співвідношення в цій віковій групі на користь російської мови. Не така значна, але все-таки перевага на користь російської мови існує і серед респондентів середньої вікової групи. Тут виключно українською думають 30% опитаних, а виключно російською – 36%. І лише серед представників старшої вікової групи це співвідношення складається на користь української мови: 34% респондентів думає виключно українською і 30% – виключно російською.

Отже, у вікових групах простежується певна тенденція серед тих, хто думає виключно українською і виключно російською мовами. Проте ці тенденції мають зворотній характер – чим старше вік групи респондентів, тим більше їх думає виключно українською.

Таблиця 8

Мова, якою думають респонденти різних вікових груп в повсякденному житті, %

Якою мовою думають респонденти	До 30 років	30–55 років	Старше 55 років	Все насел.
Виключно українською	22	30	34	29
Переважно українською, але зрідка і російською	10	8	9	9
Змішаною мовою, в якій вживаються як українські, так і російські слова	15	15	18	16
Переважно російською, але зрідка і українською	13	11	8	11
Виключно російською	40	36	30	35
Іншою мовою	1	–	1	0,7

У різних вікових групах близькі показники тих, хто думає переважно українською: 10% – серед молоді, 8% – серед людей середнього віку і 9% – серед осіб старшого віку. Змішаною мовою думають по 15% молодих і людей середнього віку, а також 18% літніх людей.

А ось серед тих, хто думає переважно російською, але іноді і українською, знову виявляється та ж тенденція – чим молодше вік респондентів, тим більше їх так думає: 13% молоді, 11% людей середнього віку і 8% літніх людей.

Помітними є відмінності в мові, якою думають респонденти з різних етнічних груп. Виявилось, що чинник етнічного походження сильно корелює з мовою, якою думають росіяни, і слабо корелює в українців. Тобто вірогідність того, що росіянин думає російською мовою, значно вища, ніж та, що українець думає українською. Виключно українською думає тільки 37% українців, і ще 11% українців думає

переважно українською. Інші українці думають так: змішаною мовою – 19%, переважно російською – 11%, виключно російською – 22%.

У росіян ситуація має принципово інший характер. Думають виключно російською 83% росіян, переважно російською, але іноді й українською – 10%, змішаною – 6%, переважно українською, але іноді і російською і виключно українською – менш ніж по 1%.

Мовні переваги населення

На мовну поведінку людини в різних суспільних ситуаціях впливають різні чинники. Тут діє і громадська думка, в якій або підтримується вживання певної мови в певних обставинах, або яка є нейтральною до вживання будь-якої з мов. На мовну поведінку впливають традиції, інерція вживання певної мови в письмовій або усній формі, суспільно-політична кон'юнктура і деякі інші чинники.

Тому слід розрізняти реальну мовну поведінку особистості і її суб'єктивні прихильності та вподобання. Від того, наскільки реально задовольняються такі переваги особистості, залежить комфортність її життя, її задоволеність життям у суспільстві в цілому. Різниця між цими двома феноменами буде тим більшою, чим менш вільна особистість у виборі форм мовної поведінки.

Для проявлення цієї ситуації в нашому дослідженні були поставлені запитання, які дозволяли з'ясувати настанови, переваги населення України щодо перегляду по телебаченню і прослуховуванню по радіо різних суспільно-політичних, спортивних і розважальних передач, перегляду художніх фільмів, читання газет, художньої і спеціальної літератури. Розглянемо мовні переваги населення за деякими напрямками.

Одним із запитань, яке дозволяє розкрити зміст мовних настанов населення, було: "Якою мовою Ви б хотіли слухати по радіо і телебаченню новини, суспільно-політичні передачі?". Відповіді на нього показали, що тільки українською хотіли б слухати новини, суспільно-політичні передачі 19% опитаних, а тільки російською – 26%.

Значна частина респондентів не дає таких однозначних відповідей на це запитання. Майже третина з них (29%) хотіли б слухати новини і українською, і російською однаковою мірою, а для 25% не має значення, якою мовою – українською чи російською (див. табл. 9).

Таблиця 9

Мова, якою респонденти хотіли б слухати по радіо і телебаченню новини, суспільно-політичні передачі, %

Тільки українською	19
Тільки російською	26
І українською і російською в однаковій мірі	29
Не має значення, українською чи російською	25
Іншою мовою	0,4
Важко відповісти	1

Розглянемо більш детально відповіді на це запитання залежно від регіону проживання респондентів, типу населеного пункту, віку, освіти і етнічного походження.

Залежно від регіону мешкання респондентів їх смаки виглядають так. У Західному регіоні 57% опитаних хотіли б слухати новини і соціально-політичні передачі тільки українською, 2% – тільки російською, 22% – і українською, і російською однаковою мірою, 18% – не має значення українською або російською. У Центральному регіоні тільки українською хотіли б слухати такі передачі 21% опитаних, ще 10% з них – тільки російською, 40% – і українською, і російською однаковою мірою, 28% – не має значення, українською чи російською.

На Півдні проживає найбільше тих, хто хотів би слухати новини та інші суспільно-політичні передачі тільки російською – 49%. Тільки українською тут хотіли б їх слухати 4%, і українською, і російською однаковою мірою – 22%, не має значення, українською чи російською – 24%. У Східному регіоні бажають слухати такі передачі тільки російською 44%, тільки українською – 2%, і українською, і російською однаковою мірою – 28%, не має значення, українською чи російською – 26%.

Простежуються помітні відмінності й у відповідях на це запитання жителів різних типів населених пунктів. 29% сільських жителів хотіли б слухати новини і суспільно-політичні передачі тільки українською мовою, а 13% – тільки російською. І українською, і російською однаковою мірою бажають слухати 29% сільських жителів, а для 27% з них не має значення, якою мовою. В невеликих містах мовні смаки виглядають так: 17% хотіли б слухати новини тільки українською, 30% – тільки російською, 28% – і українською, і російською однаковою мірою, 24% – не має значення, російською чи українською.

У великих містах проживає найбільше тих, хто бажає слухати ці передачі тільки російською – 38%. Тільки українською хотіли б слухати суспільно-політичні передачі в населених пунктах цього типу 12%, і українською, і російською однаковою мірою – 28%, не має значення, якою мовою – 22% опитаних. У 18% киян є бажання слухати ці передачі тільки українською, у 12% – тільки російською, у 38% – і українською, і російською однаковою мірою, а для 31% – не має значення, російською чи українською.

Серед вікових груп мовні смаки щодо мови радіо- і телепередач виглядають так. Тільки російською хотіли б слухати новини 32% молодих. Тільки українською серед них хотіли б слухати 16%, однаковою мірою і українською, і російською – 24%, не має значення, якою мовою – 26%. А 18% представників середнього покоління хотіли б слухати ці передачі тільки українською, 25% – тільки російською, 30% – і українською, і російською однаковою мірою, 27% – не має значення, російською чи українською. Старше покоління визначилося так: 23% – тільки українською, 24% – тільки російською, 31% – однаковою мірою і українською, і російською, 21% – не має значення, якою мовою. Таким чином, крайні групи збалансовані тільки в старшому поколінні – тут рівно представлені прихильники прослуховування передач лише українською, і лише російською мовами. А в двох молодших вікових групах є наявною мовна асиметрія на користь російської мови.

Серед освітніх груп немає яскраво виражених смаків у прослуховуванні новин певною мовою. У кожній із цих груп існує великий розкид бажань. Так, серед тих, хто має початкову і неповну середню освіту, 23% хотіли б слухати новини і суспільно-політичні передачі тільки українською мовою, 24% – тільки російською, 29% – і українською, і російською однаковою мірою, 22% – не має значення, якою мовою.

Респонденти із загальною середньою освітою висловилися так: бажають слухати такі передачі тільки українською 20%, тільки російською – 28%, і українською, і російською однаковою мірою – 26%, не має значення, якою мовою – 25%. Серед випускників середніх спеціальних навчальних закладів є 19% тих, хто бажав би слухати новини тільки українською, 29% – тільки російською, 29% – і українською, і російською однаковою мірою, 22% – не має значення, російською чи українською.

15% опитаних, що мають базову вищу освіту, бажають слухати ці передачі тільки українською, 24% – тільки російською, 29% – і українською, і російською, однаковою мірою, 31% – не має значення, якою мовою. І, нарешті, 19% людей з повною вищою освітою хотіли б слухати відповідні передачі тільки українською, 25% – тільки російською, 29% – і українською, і російською однаковою мірою, для 26% – не має значення, російською чи українською.

Вивчення думки респондентів з цього питання, згрупованих за етнічним походженням, показало, що найбільшу однотайність щодо бажання слухати новини і соціально-політичні передачі тільки російською мовою висловили росіяни – 61%. На другому місці стоїть група респондентів іншого етнічного походження (тобто не українці і не росіяни), 43% з яких висловили бажання слухати ці передачі також російською. Наповненість відповідей по всіх інших позиціях є помітно меншою – в межах від 7 до 31%. Так, 24% українців хотіли б слухати новини тільки українською, 17% – тільки російською, 31% – і українською, і російською, однаковою мірою, 26% – не має значення, якою мовою. Серед росіян тих, хто хотів би слухати ці передачі тільки українською, – менше одного відсотка. А тих, хто і українською, і російською однаковою мірою – 19%, і для 19% росіян не має значення, якою мовою. 5% людей іншого етнічного походження хотіли б слухати новини і соціально-політичні передачі тільки українською, 26% – і українською, і російською однаковою мірою, для 15% не має значення, якою мовою.

Звертають увагу на себе відповіді 7% респондентів іншого етнічного походження, які б хотіли слухати новини і соціально-політичні передачі іншими мовами. Отже, найбільш згуртованою групою щодо мовних смаків перегляду і прослуховування новин і соціально-політичних передач є росіяни.

Наступним запитанням із серії мовних преференцій респондентів у ЗМІ було таке: “Якою мовою Ви хотіли б дивитися (слухати) по телебаченню розважальні передачі (ток-шоу, КВВ, концерти) і тому подібне?” (див. табл. 10). У цілому тут відповідь “тільки українською” набрала найменше прихильників – 13%. Більше всього прихильників має відповідь “тільки російською” – 31%. Інші відповіді розподілилися так: “і українською, і російською однаковою мірою” – 27% “не має значення, російською чи українською” – 28%.

Таблиця 10**Мова, якою респонденти хотіли б приймати по телебаченню розважальні передачі (ток-шоу, КВВ, концерти), %**

Тільки українською	13
Тільки російською	31
І українською, і російською в однаковій мірі	27
Не має значення, українською чи російською	28
Іншою мовою	0,1
Важко відповісти	1

Залежно від регіону проживання респондентів відповіді на це запитання були такими. На Заході 41% респондентів відповіли “тільки українською”, 4% – “тільки російською”, 28% – “і українською, і російською однаковою мірою”, 26% – “не має значення . російською чи українською”.

У Центральному регіоні країни хотіли б дивитися розважальні передачі тільки українською 11% респондентів, 15% – тільки російською, 37% – і українською, і російською, однаковою мірою, 35% – не має значення, російською чи українською.

На Півдні найбільше бажають дивитися такі передачі тільки російською – 57%. Тільки українською – лише 4%. Відповідь “і українською, і російською однаковою мірою” дали 20%, а “не має значення російською чи українською” – 19%.

У Східному регіоні бажають дивитися розважальні передачі 1% респондентів тільки українською, 49% – тільки російською, 23% – і українською, і російською однаковою мірою, для 27% – не має значення, російською чи українською.

Таким чином, залежно від регіону проживання респонденти проявляють в настановах на мову перегляду розважальних телепередач ті ж тенденції, які існують в мовній сфері цих регіонів: Захід віддає чітку перевагу українській мові, Південний Схід – російській мові, а Центр дотримується проміжної позиції.

Далі розглянемо мовні переваги в перегляді розважальних телепередач у жителів сіл і міст.

На селі кожний п'ятий респондент (20%) хотів би дивитися такі передачі тільки українською, 16% – тільки російською, 29% – і українською, і російською однаковою мірою, для 33% – не має значення, російською чи українською.

У невеликих містах цей розподіл виглядає так: 11% – тільки українською, 36% – тільки російською, 26% – і українською, і російською однаковою мірою, 27% – не має значення, російською чи українською. Значна частина респондентів з великих міст тяжіє до перегляду розважальних телепередач тільки російською мовою – 43%. Тільки українською тут хотіли б дивитися 8%, і українською, і російською однаковою мірою – 26%, не має значення, російською чи українською – 22%. Кияни виявляють значну гнучкість до мови перегляду таких телепередач. Тільки

українською хотіли б їх дивитися 11% жителів столиці, тільки російською – 21%, і українською, і російською однаковою мірою – 34%, не має значення російською чи українською – 31%. Отже, жителі міст віддають перевагу російськомовним ток-шоу й іншим розважальним передачам.

Аналіз відповідей респондентів з різних вікових груп показав, що 10% молоді бажає дивитися розважальні телепередачі тільки українською, 37% – тільки російською, 24% – і українською, і російською однаковою мірою, 28% – не має значення, російською чи українською. Серед респондентів середнього покоління 12% хочуть дивитися ці передачі тільки українською, 31% – тільки російською, 28% – і українською, і російською однаковою мірою, 28% – не має значення, російською чи українською. 16% людей старшого віку висловили бажання дивитися розваги на телебаченні тільки українською мовою, 27% – тільки російською, 29% – і українською, і російською однаковою мірою, 27% – не має значення, російською чи українською. Як бачимо, чим молодша група, тим більше в ній охочих дивитися розважальні передачі російською мовою.

Освітні групи проявили такі смаки: 17% респондентів з початковою і неповною вищою освітою бажають дивитися розважальні передачі тільки українською, 27% – тільки російською, 26% – і українською, і російською однаковою мірою, 29% – не має значення російською чи українською.

Наступна за рівнем освіти група – із загальною середньою освітою – розподілилася так: 18% хотіли б дивитися розважальні телепередачі тільки українською, 36% – тільки російською, 20% – і українською, і російською однаковою мірою, 26% – не має значення, російською чи українською.

Опитані з середньою спеціальною освітою висловили такі бажання в перегляді розважальних телепередач: тільки українською – 12%, тільки російською – 35%, і українською, і російською однаковою мірою – 27%, не має значення, російською чи українською – 25%.

З тих, хто має перший ступінь вищої освіти, 9% бажають дивитися згадані телепередачі тільки українською, 30% – тільки російською, 29% – і українською, і російською однаковою мірою, 31% – не має значення, російською чи українською.

Нарешті, респонденти з повною вищою освітою проявили такі смаки: хочуть дивитися ток-шоу, КВН і тому подібне тільки українською – 11%, тільки російською – 29%, і українською, і російською однаковою мірою – 33%, не має значення, російською чи українською – 27%. Отже, і ця група респондентів віддає переваги при перегляді телепередач російській мові.

Представники етнічних груп висловлюють різні бажання щодо мови розважальних телепередач. Найбільшою групою із однаковими смаками, є росіяни. 67% з них хотіли б дивитися такі передачі тільки російською мовою. До них наближаються представники інших етносів (тобто за винятком українців), 59% яких також хотіли б дивитися розважальні передачі російською мовою. Серед росіян, практично, немає таких, хто хотів би дивитися ці телепередачі виключно українською (менше 1%), як, до речі, і серед представників інших етносів (з них жоден респондент не виявив такого бажання). І російською, і українською хотіли б дивитися

тися ці передачі 17% росіян, і 21% людей іншого етнічного походження. А для 14% росіян і 18% іноетників не має значення, якою мовою дивитися ток-шоу і КВН, російською чи українською.

Мовні преференції українців щодо розважальних передач більш диференційовані. 16% з них хотіли б дивитися ток-шоу і КВН тільки українською, 21% – тільки російською, 30% – і українською, і російською однаковою мірою, для 31% – не має значення, російською чи українською.

В суспільстві багато суперечок йде навколо того, чи слід дублювати українською мовою російські фільми. В нашому дослідженні було поставлено питання: “Якою мовою Ви б хотіли дивитися фільми російського виробництва?” Відповіді на це питання мають більш консолідований характер, ніж на попередні питання (див. табл. 11). Більшість респондентів (62%) хотіла б дивитися ці фільми тільки російською мовою, а тільки українською – лише 8%. Інші відповіді також категорично не заперечують російської мови при перегляді фільмів російського виробництва.

Таблиця 11

Мова, якою респонденти хотіли б дивитися фільми російського виробництва, %

Тільки українською	8
Тільки російською	62
І українською, і російською в однаковій мірі	10
Не має значення, українською чи російською	18
Іншою мовою	0
Важко відповісти	1

Навіть на Заході країни серед респондентів, які відповіли на це запитання, найбільшою групою є ті, хто бажає дивитися такі фільми російською, – 38%. За нею йде група прихильників перегляду російських фільмів тільки українською мовою – 27%, а також дві групи по 16%, яким або байдуже, якою мовою дивитися, або вони хотіли б дивитися і тією, і тією мовою.

У всіх інших регіонах більше половини опитаних хотіли б дивитися фільми російського виробництва тільки російською мовою: Центр – 54%, Схід – 76%, Південь – 79%.

У всіх містах – великих і невеликих – значно більше половини опитаних хочуть дивитися російське кіно російською: в Києві – 66%, в невеликих містах – 65%, у великих містах – 73%. У селах майже половина опитаних, а точніше 48%, також хотіли б дивитися ці фільми російською. Найбільша група тих, хто хотів би дублювання російських фільмів українською, проживає на селі – 14%.

Серед респондентів різних вікових груп є розбіжності в смаках щодо того, якою мовою дивитися фільми російського виробництва. Але в цілому у всіх цих групах охочих дивитися їх тільки російською перевищує 50%. Найбільше хочуть дивитися ці фільми тільки російською мовою респонденти у віці до 30 років – 70%. У середній віковій групі респонденти з такими смаками складають 64%. І найменше, але все-таки більше половини, їх серед людей старшого віку – 54%.

Тільки українською ці фільми хотіли б дивитися 11% людей старшої вікової групи, 8% середнього віку і 7% молодих людей.

А ще 20% людей старших 55 років заявили, що їм байдуже, якою мовою дивитися російські фільми – чи українською, чи російською.

Преференції респондентів з різних освітніх груп щодо мови перегляду фільмів російського виробництва структуруються в певну закономірність: чим вищий рівень освіти, тим більшою є група охочих дивитися ці фільми російською мовою. В групі респондентів з початковою і неповною середньою освітою прихильники дивитися ці фільми тільки російською мовою складають 52%. А в групі із загальною середньою освітою – 60%, з середньою спеціальною – 65%, з базовою вищою освітою – 66%, з повною вищою освітою – 69%. І навпаки, кількість охочих дивитися російські фільми тільки українською збільшується у міру зменшення освітнього рівня групи: у осіб з вищою освітою – 5%, з першим ступенем вищої освіти – 7%, із середньою спеціальною освітою – 8%, із загальною середньою освітою – 12%, з початковою і неповною середньою освітою – 11%. Найбільшу групу тих респондентів, для яких не має значення, якою мовою дивитися ці фільми, складають люди з початковою і неповною середньою освітою – 22%.

Мовні преференції щодо російських фільмів серед опитаних залежно від етнічного походження розподіляються таким чином. Тільки українською хотіли б дивитися ці фільми 11% українців і жодного росіянина. Тільки російською бажають дивитися фільми російського виробництва 55% українців і 89% росіян. Ще одну значущу групу представляють українці, для яких не має значення, якою мовою дивитися ці фільми – 21%.

Отже, щодо фільмів російського виробництва слід проявляти здоровий глузд у питанні мови його озвучення. В умовах глибокого розуміння російської мови практично всім населенням країни не слід позбавляти його (в усякому разі велику його частину) можливості сприймати фільми у всій їх повноті і цілісності, включаючи і їх мовні і навіть інтонаційні, складові.

Таким чином, мовні процеси є складним соціокультурним явищем. Вони розвиваються відповідно до властивих їм закономірностей. Ці закономірності слід вивчати і враховувати в соціальній практиці. Ми тут не вступатимемо в полеміку, що зараз розгорнулася у суспільстві щодо мовної політики в державі (як за відсутністю в даній статті місця, так і через відхилення від заявленої теми матеріалу), а лише підкреслимо неприпустимість волонтаризму держави у мовній сфері. Він може дати лише зворотний результат бажаному і ще більше ускладнити й так непросто мовну ситуацію в українському суспільстві.